

Б90

1864

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П.ДРАГОМАНОВА

БУЛДА Анатолій Андрійович

УДК 378.147: 94 (477)

Теоретичні основи практичної підготовки вчителів історії в
педагогічних навчальних закладах України
(історико-педагогічний аспект)

13.00.02. - теорія та методика навчання історії

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Київ - 2000

НБ НПУ
імені М.П. Драгоманова

100310067

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант:

доктор педагогічних наук, професор **Майборода Василь Каленикович**, Українська Академія державного управління при Президентові України, завідувач кафедри управління освітою.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, доцент **Пометун Олена Іванівна**, Київський інститут внутрішніх справ Національної Академії внутрішніх справ України, професор кафедри соціальної педагогіки;

доктор історичних наук, професор **Буравченко Анатолій Олександрович**, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, професор кафедри новітньої історії України;

доктор історичних наук, старший науковий співробітник **Кучер Володимир Іванович**, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, головний науковий співробітник.

Провідна установа:

Інститут педагогіки АПН України, лабораторія історичної освіти м.Київ.

Захист відбудеться "5" листопада 2000р. о 14:30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.26.053.07 в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова (01601, м. Київ, вул. М.Пирогова, 9).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою м.Київ, вул. М. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий "4" Вересня 2000р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

Козачук Г.О.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасна система педагогічної освіти в Україні перебуває на складному шляху реформування, визначення основних тенденцій і напрямків розвитку. У цих умовах особливого значення набуває проблема технологізації професійно-педагогічної підготовки вчителя і готовності його до практичної роботи в школі, організації і проведення навчально-виховного процесу як у класичних його формах, так і в інноваційних умовах.

Вища педагогічна школа як складова професійно-освітньої системи і як соціальний інститут суспільства знаходиться в руслі глобальних проблем і національних особливостей, стоїть на порозі трансформації соціальних цілей і функціональних характеристик в умовах становлення ринкових відносин. Реформа вищої педагогічної школи покликана вирішити ряд проблем і протиріч таких, як невідповідність змісту, форм і методів освітньої та професійної діяльності потребам сучасного стану науково-технічного прогресу. Знання, як мета навчального процесу втрачають свою домінанту, свій пріоритет.

У сучасних умовах функціонування суспільства значно зростає роль учителя, його особистих якостей і, звичайно, рівня його професійної підготовки. Психолого-педагогічна, практична, методична підготовка вчителя - це важливі складові професійного рівня сучасного педагога. Практична підготовка вчителя історії середньої школи - це процес формування спеціальних знань у галузі викладання гуманітарних предметів (історія, українознавство, суспільствознавство, правознавство), а також формування умінь і навичок, які необхідні для набуття професійних характеристик.

У процесі свого функціонування і розвитку система практичної підготовки вчителів суспільних дисциплін в педагогічних навчальних закладах України пройшла кілька етапів від абсолютизації практичного компонента до його нівелювання. На всіх етапах функціонування технології практичної підготовки вчителя історії враховувались політичні, соціально-економічні потреби суспільства, рівень розвитку методичної думки і її спрямованість на кінцевий результат.

Виявлення та дослідження теоретико-методичних основ становлення і розвитку системи практичної підготовки вчителів суспільних дисциплін в педагогічних навчальних закладах України є актуальним з позицій трансформації мети і завдань вивчення історії в школі. Сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників в цьому процесі обумовлює необхідність дослідження такого аспекту як практична підготовка вчителів історії в системі їх професійного становлення.

У сучасних умовах трансформації шкільної історичної освіти важливого значення набуває практичний аспект реалізації мети, завдань, організаційних форм навчання історії. Специфіка сучасної методичної технології, якою повинен володіти

педагог – необхідна умова рівня його кваліфікації. Звернення до досвіду минулого є досить актуальним в цьому плані.

Актуальність дисертаційної роботи зумовлена об'єктивними потребами в реформуванні системи практичної підготовки з врахуванням цінного досвіду набутого вищою педагогічною школою України за останні 80 років, необхідністю теоретико-методичного обґрунтування місця і ролі формування практичних вмінь і навичок майбутніх педагогів у їх професійному становленні.

У вітчизняній і зарубіжній педагогічній науці нагромаджено певний досвід, проведені наукові дослідження питань професійної підготовки вчителя історії та інших гуманітарних предметів. Проблема підготовки кваліфікованих вчителів історії у вищих педагогічних навчальних закладах України протягом останнього століття є предметом особливої уваги учених-педагогів, методистів-практиків. Аналіз генезису і результатів розвитку вузівської системи практичної підготовки вчителів історії створює умови для розв'язання сучасних проблем і накреслює шляхи перспективного розвитку вищої педагогічної освіти вчителя історії, особливо на етапі реформування вищого педагогічного навчального закладу в плані переходу на систему підготовки бакалаврів, спеціалістів та магістрів.

Пошук шляхів розв'язання протиріч між зростаючими вимогами до якості навчально-виховного процесу в школі та системою практичної підготовки учителя історії, де фаховий змістовий аспект переважає і недостатньо здійснюється зв'язок з іншими аспектами професійної підготовки, особливо практично-методичної, і зумовив вибір теми дослідження.

Знання досвіду побудови моделі підготовки вчителів суспільних предметів в педагогічних навчальних закладах, врахування сучасних тенденцій розвитку національних особливостей педагогічної освіти може стати базою для створення концепції професійної підготовки вчителів, яка буде адекватна меті формування і розвитку особистості.

Дослідження цього питання в історико-педагогічному аспекті є актуальним у світлі інтеграції освіти на сучасному етапі. Ученими-педагогами досліджувалися питання становлення і розвитку педагогічної освіти в Україні на певних історичних етапах. Історико-педагогічні дослідження А.М.Алексюка, Л.П.Вовк, А.Г.Колоскова, М.М.Лисенка, В.І.Лугового, Н.М.Дем'яненко, І.А.Зязюна, В.К.Майбороди, О.Г.Мороза, О.І.Пометун, М.І.Шкіля, М.Д.Ярмаченка розкривають певні аспекти становлення і розвитку, удосконалення вищої педагогічної освіти в Україні в ХХ столітті. Авторами розглядаються історичні загальнопедагогічні, організаційні аспекти, тенденції функціонування вищої педагогічної школи, притаманні Україні.

Проблеми становлення і розвитку шкільної історичної освіти були предметом аналізу в працях Т.О.Самоплавської.

Професійна підготовка вчителів історії досліджувалися у працях Т.З.Мунаварової, С.О.Нікітчиної. Методична освіта студентів-істориків була

предметом дисертаційного дослідження В.Є.Прокопчук. Загальнопедагогічні аспекти професійної підготовки вчителів у педагогічному вищому навчальному закладі висвітлюються в працях Н.Д.Хмель.

Теоретичні проблеми психолого-педагогічної підготовки майбутніх педагогів аналізувались у працях І.О.Балла, С.Д.Максименка, В.А.Семиченко. Питання практичної підготовки вчителів масової школи, на досвіді Німеччини, висвітлювались в дослідженнях Т.Г.Мойсеєнко.

Проте зазначені дослідження не розв'язують важливих проблем, що стосуються теоретико-методичних основ практичної підготовки майбутніх учителів суспільних предметів з урахуванням значного досвіду роботи педагогічних навчальних закладів України. Необхідність розробки теоретичних і методичних основ практичної підготовки вчителів історії в педагогічних навчальних закладах України зумовлюється інтересом до минулого в сфері підготовки вчителя історії на початку століття і до сьогодення, переосмислення того, що відбувалося в історії методичної думки для розв'язання протиріч сучасних проблем освіти, вивчення досвіду минулого. Історичний аналіз проблеми дозволяє позбутися помилок минулого в цьому процесі, інтегрувати нагромаджені педагогічні знання для прийняття правильних рішень у сучасних умовах. Звичайно, вибір теми дослідження зумовлений фактичною відсутністю глибокого системного, методичного дослідження проблеми практичної підготовки вчителя історії у вищих педагогічних навчальних закладах України в ХХ столітті.

Викладене вище і зумовило вибір теми дослідження – “Теоретичні основи практичної підготовки вчителів історії в педагогічних навчальних закладах України (історико-педагогічний аспект)”. Досліджувана проблема висвітлює шляхи подолання протиріч у конкретних історичних умовах між потребами суспільства, шкільної практики і функціонуванням системи практичної підготовки вчителя історії. Історико-педагогічний аспект досліджуваної теми дає можливість проаналізувати проблеми теорії та методики навчання історії дедуктивним шляхом, від загального до конкретного. Адже вивчення досвіду, технології підготовки вчителів історії в педагогічних навчальних закладах України на різних історичних етапах дозволяє змодельовати головні методичні засади, реалізація яких і забезпечує успіх роботи вчителя суспільних предметів у школі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконувалась відповідно до наукової проблеми, над якою працює історичний факультет і кафедра методики викладання історії та суспільно-політичних дисциплін Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова “Науково-методичні основи підвищення ефективності підготовки вчителя історії”. №17 від 26.10.1996 року.

Мета і задачі дослідження. Мета дослідження – теоретично обґрунтувати сутність і зміст процесу практичної підготовки вчителів історії у вищих педагогічних навчальних закладах України за період з 1917 до 1992 рр., виявити його закономірності та провідні тенденції.

Об'єкт дослідження – система вищої педагогічної освіти в Україні з 1917 року до 1992 року.

Предмет дослідження – сутність і зміст практичної підготовки майбутніх учителів суспільних предметів в педагогічних навчальних закладах України.

В основу дослідження покладена концептуальна ідея про те, що: практична підготовка вчителів історії в педагогічних навчальних закладах України є автономною частиною єдиної системи професійної підготовки, яка розвивається і функціонує в єдності з іншими напрямками цієї системи і яка відповідає певним орієнтаціям суспільного життя; у розвитку системи практичної підготовки вчителя історії виявляються спільні тенденції у вирішенні проблем з фахової, загально-педагогічної, методичної і практичної підготовки майбутніх педагогів (ідеологізація, українізація, політизація, професіоналізація, гуманізація, демократизація, модернізація, деполітизація і т.п.); конструювання системи практичної підготовки майбутніх педагогів до роботи в школі в системі функціонування вищого педагогічного навчального закладу пов'язані з проблемою сутності конкретного історичного етапу педагогічної освіти в Україні; практична підготовка майбутніх учителів історії, яка здійснюється у вищій педагогічній школі, є обов'язковим компонентом професійної програми для здобуття певного кваліфікаційного рівня і має на меті формувати у вчителя відповідні уміння і навички проведення навчально-виховного процесу в школі.

Випускник історичного факультету педагогічного університету може працювати успішно, якщо його підготовка включає систему історичних, педагогічних і методичних знань, а також практичних умінь соціально зорієнтованого суспільства на формування підрастаючого покоління, що підносить мотиваційну сферу діяльності педагога.

Історико-системний підхід дає підстави для об'єктивного осмислення тенденцій і суперечностей становлення та розвитку процесу практичної підготовки вчителів історії і розглядається нами як інтегроване явище, на яке впливають політичні, соціальні, економічні, педагогічні та методичні чинники. Як специфічне явище, практична підготовка вчителів історії має свій зміст, свої методи формування.

Головна ідея і основні положення концепції зосереджені у загальній гіпотезі, яка ґрунтується на припущенні про залежність рівня методичної підготовки вчителів історії від оптимального поєднання академічного і практичного забезпечення динамічного співвідношення теоретичного та методичного навчання в педагогічному навчальному закладі.

Основні завдання дослідження:

- виявити та розкрити соціально-педагогічну (концептуальну, процесуальну) основу структури і системи практичної підготовки вчителя історії в умовах змін соціально-економічного і політичного характеру суспільства;
- охарактеризувати історичний шлях становлення і розвитку системи практичної підготовки вчителя історії у вищих педагогічних навчальних закладах України в ХХ столітті та виділити і обґрунтувати на основі ознак історизму і наступності етапи і періоди в цьому процесі;
- науково обґрунтувати основні фактори і умови, які впливають на процес формування готовності студентів до практичної педагогічної діяльності, та визначити роль і місце загальнодидактичної та методичної підготовки вчителя історії в його становленні як кваліфікованого спеціаліста;
- дослідити, який вплив мали ідеолого-політичні, соціально-економічні, культурно-національні та інші фактори на становлення і розвиток технології підготовки вчителя історії (концептуальність, системність, керованість, ефективність) на певних етапах розвитку освіти;
- проаналізувати структуру, зміст, організаційні форми, методи практичної підготовки вчителя суспільних предметів у вищих педагогічних навчальних закладах України та розкрити принципи оптимізації рівноваги між академічною, психолого-педагогічною, методичною і практичною підготовкою майбутніх учителів історії;
- визначити можливості використання історичного досвіду, позитивного потенціалу теорії і практики системи практичної підготовки вчителів історії у відборі змісту освіти, процесуальних характеристик, програмно-методичному забезпеченні та його значення для роботи в сучасних умовах.

У дисертаційній роботі використовувалися сучасні *методи дослідження* двох рівнів: теоретичного і практичного. Із методів теоретичного рівня – аналіз філософської, соціологічної, психолого-педагогічної та методичної літератури; метод сходження від абстрактного до конкретного; синтез емпіричного матеріалу; моделювання; аналогія; класифікація і систематизація.

Провідними методами практичного рівня були: спостереження, вивчення документації, архівних матеріалів. У роботі використовувався комплекс методів історико-педагогічних досліджень: історико-структурний - виявлення основних компонентів системи професійної практичної підготовки вчителя історії на різних етапах історичного розвитку суспільства; конструктивно-генетичний - на основі вивчення генезису основних напрямків процесу практичної підготовки вчителя історії; порівняльний - на основі аналізу теорії і практики підготовки вчителя історії (викладання дисциплін психолого-педагогічного циклу, методики викладання історії, правознавства, суспільствознавчих дисциплін, проходження студентами-істориками педагогічної практики на різних курсах навчання). З метою забезпечення

достовірності одержаних результатів використовувалися методи наукової ідентифікації, порівняльного аналізу архівних та літературних матеріалів.

Вирішення завдань дослідження потребувало широкої джерелознавчої бази. Історико-педагогічними джерелами були монографії, дисертаційні роботи, статті в історичних та педагогічних виданнях. Значне місце серед джерел дослідження займають підручники з педагогіки, психології, методики, методичні посібники, програми, навчальні плани історичних факультетів, законодавчі акти, періодичні видання, документи громадських організацій. Архівні матеріали, документи стали основою для висвітлення питань практичної підготовки вчителів історії у 20-х-70-х роках. У процесі дослідження використано 296 науково-літературних джерел та 659 архівних документів. Зокрема, документи і матеріали ЦДАВО України, фонди 2582, 2101, 166. Фонди ЦДАГО України були використані для аналізу системи роботи педагогічних інститутів у справі підготовки вчителів суспільних предметів. Фонд 707 ЦДІА України та фонди Державного архіву м.Києва Р-346, Р-1490 були залучені до наукового обігу в процесі зіставлення і порівняння літературних та архівних джерел.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дослідженні *вперше* виявлено та науково обгрунтовано періоди та етапи системи практичної підготовки вчителів історії у вищих педагогічних навчальних закладах України: 1917-1921 рр., 1921-1933 рр., 1933-1959 рр., 1960-1989 рр., 1990-1992 рр.; здійснено ретроспективний аналіз генезису становлення та розвитку функціональних елементів технологічної схеми практичної підготовки вчителів історії в педагогічних навчальних закладах України за період від 1917 до 1992 років; теоретично обгрунтовано концептуальні засади організаційно-дидактичного і методичного забезпечення підготовки вчителів суспільних предметів в історико-педагогічному аспекті; виявлено тенденції в динаміці співвідношення академічного та практичного забезпечення вчителів історії в навчальних планах і програмах педагогічних навчальних закладів (відповідно мети, завдань, змісту, організаційних умов); на основі аналізу системи підготовки педагогічних кадрів визначена конкретно-історична сутність практичної підготовки вчителів історії, науково розкриті і *удосконалені* підходи до реалізації різнопрофільних практик у педагогічному навчальному закладі; охарактеризовано закономірності, основні суперечності в реалізації практичної підготовки вчителів історії відповідно до періодів розвитку вищої педагогічної школи (від абсолютизації до мінімізації і навпаки); *дістало подальший розвиток* теоретичне обгрунтування місця і ролі методичної підготовки вчителів суспільних предметів в удосконаленні їх практичної готовності до роботи в школі. У науковий обіг введені архівні джерела, багато із яких є унікальними, (протоколи засідань комісії при Гетьманському Міністерстві освіти по розгляду підручників з історії. 1918 р. ЦДАВО України ф. 2201, оп. 3, спр. 46, арк. 2-11., справка о состоянии преподавания истории СССР в школах Украины.

1947 г. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 73, спр. 398, арк. 1-19., о работе кафедры методики истории за 1951/52 учебный год. Державний архів м.Києва, ф.Р-346, оп. 2, спр. 647, арк. 1-10.)

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що матеріали дослідження становлять цілісну систему положень та ідей, які створюють передумови для науково-практичного вивчення і реалізації перспективних чинників професійної підготовки вчителів суспільних предметів. Результати дисертаційного дослідження використані в процесі розробки концепції та програми з методики викладання історії в школі, удосконаленні педагогічної практики студентів-істориків у школах різних типів. Одержані результати можуть бути використані в процесі дослідження методичної, практичної підготовки майбутніх учителів в теорії та історії педагогіки, професійній, порівняльній педагогіці. Теоретичні положення, висновки дослідження можуть бути використані для реформування сучасної вищої університетської педагогічної освіти.

Практичне значення наукових результатів полягає в теоретичному обґрунтуванні запропонованих концептуальних підходів до удосконалення практичної підготовки вчителів історії в педагогічних навчальних закладах - створенні нового курсу "Теоретичні і практичні основи підготовки студентів історичних факультетів до педагогічної роботи в школі", який є складовою інтегрованого курсу "Методика викладання історії в школі" та його впровадження на історичному факультеті Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Розроблено рекомендації до педагогічного обґрунтування практичної підготовки студентів історичних факультетів педагогічних вузів України на сучасному етапі.

Основні наукові положення та рекомендації дисертаційного дослідження впроваджено до змісту спецкурсу для підготовки вчителів суспільних дисциплін у вищих педагогічних навчальних закладах України і апробовані автором на історичному факультеті Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (довідка №506 від 6.07.1998 р.)

Наукові положення дисертаційного дослідження використані в процесі розробки навчальної програми для вищих педагогічних навчальних закладів України з курсу "Методика викладання історії в школі" (довідка №28 від 17.09.1999 р.), в формуванні відповідного стилю педагогічної діяльності майбутніх вчителів (авторитарного, ліберального демократичного), методичній підготовці до реалізації педагогічних технологій з урахуванням досвіду минулого.

Особистий внесок здобувача. У дисертаційному дослідженні всі основні концептуальні ідеї, засади, положення, висновки і рекомендації належать автору. Для визначення і науково-методичного обґрунтування процесу практичної підготовки вчителів суспільних предметів частково залучені і використані конкретизуючі матеріали (плани-конспекти уроків, розробки тем бесід) співавторів,

з якими опубліковані праці: методичні умови використання активних методів навчання у процесі викладання курсу “Права людини” (Т.Бжезовська, Л.Заболоцька); реалізація форм і методів позакласної та позашкільної роботи (Н.О.Ткачова, О.Л.Феоктистова); використання картографічної наочності на уроках історії у 5 класі (Ю.Лоза); впровадження у навчально-виховний процес школи нетрадиційних підходів до проведення уроків (І.А.Коляда). Матеріали інших співавторів не використовувалися у дисертаційному дослідженні.

Апробація результатів дисертації здійснювалася в процесі оприлюднення висновків і основних положень дослідження на міжнародних, всеукраїнських, регіональних конференціях і семінарах: Челябінськ (1986); Одеса (1989); Миколаїв (1990); Київ (1994; 1996; 1997; 1998; 1999); Суми (1998); головні положення роботи репрезентовані на міжнародних семінарах з питань трансформації історичної освіти в Україні та підготовки вчителів історії, які проводилися під егідою Ради Європи (Київ 1996 р., Чернівці 1997 р. Основні результати та висновки дисертації обговорювались на засіданнях кафедри методики історії та суспільно-політичних дисциплін, раді історичного факультету, науково практичних конференціях і семінарах в НПУ імені М.П.Драгоманова, наукових семінарах учителів історії м.Києва та області).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження опубліковано в 33 наукових працях, у тому числі 1 монографія, 4 навчально-методичні посібники, 2 програми, 20 статей у фахових наукових виданнях, журналах і збірниках, 6 тез доповідей на наукових конференціях. Загальний обсяг публікацій за темою дисертаційного дослідження становить 37,6 друкованих аркушів.

Обсяг і структура дисертації. Робота складається із вступу, п'яти розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаної літератури і архівних матеріалів. Обсяг основного тексту становить 385 сторінок, список використаних джерел налічує 955 найменувань із них 296 літературних та 659 архівних посилань. Дисертація містить 34 таблиці.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У вступі обґрунтовано актуальність теми і ступінь дослідження обраної проблеми, постановка проблеми, мета і задачі роботи, об'єкт, предмет, методи дослідження, визначається наукова новизна, практичне значення одержаних результатів, визначено особистий внесок здобувача та ступінь апробації результатів.

У першому розділі – “Теоретичні і методичні основи практичної підготовки вчителів історії в педагогічній науці і практичній роботі педагогічних навчальних закладів України” розглядаються особливості науково-теоретичного висвітлення цієї проблеми в педагогічних, психологічних та

методичних дослідженнях, а також тенденції практично-методичного забезпечення майбутніх педагогів в умовах трансформації шкільної історичної освіти.

Недостатній рівень розробки теоретичних основ практичної підготовки вчителя зумовлює необхідність простежити тенденції розвитку і взаємодії між системою професійної підготовки вчителя і функціонуванням структури шкільної суспільствознавчої освіти. Необхідність розробки теоретичних основ оптимального поєднання і взаємодоповнення між системою професійної підготовки вчителів історії, права, українознавства, суспільствознавства і системою шкільної освіти, її функціонування на певних етапах розвитку країни підтверджується дослідженими не тільки в галузі методики викладання гуманітарних дисциплін. Отже, подолання протиріччя і пошук реальних шляхів співпраці сфер вищої і середньої школи створює умови для вирішення проблем практичної підготовки вчителя на рівні сучасних вимог до спеціаліста і запровадження сучасних технологій його формування у вищій педагогічній школі.

Пошук розв'язання протиріччя між всезростаючими вимогами до навчально-виховного процесу в школі і системної професійної підготовки учителя, особливо її практичного технологічного аспекту, пов'язується з різними напрямками в педагогічній теорії (О.А.Абдуліна, А.М.Алексюк, В.І.Бондар, Г.О.Балд, І.А.Зяюн, Н.В.Кічук, А.Ф.Ліненко, В.І.Луговий, В.К.Майборода, О.Г.Мороз, Т.В.Салчикова, С.О.Сисоева, Н.Д.Хмель).

Аналіз досліджень з проблем професійної підготовки вчителів в педагогічних вузах України свідчить, що змістовний аспект теоретичних основ професійної підготовки вчителів суспільних дисциплін був основним і домінуючим до середини ХХ століття. У роботі учительських семінарів, інститутів, педагогічних інститутів, ІНО, університетів на початку і до середини століття склалася традиційна модель підготовки вчителя для школи, у плані чого навчати майбутнього педагога. Це загальнотеоретична підготовка, фахова підготовка з предмета і психолого-педагогічна підготовка. В другій половині століття, коли інформаційна функція педагога трохи знизилася, на перший план виступають проблеми, пов'язані з формуванням у майбутнього педагога основ технології організації пізнавальної діяльності учнів. В цілому оптимальне поєднання змістового і технологічного аспектів дає певний результат у справі методичної підготовки учителя. Знання майбутніми педагогами сутності педагогічного процесу в школі, його закономірностей і особливостей створює добрі передумови для її розв'язання. Це є показником, критерієм професійної компетенції вчителя. Знання структурних компонентів педагогічного процесу, таких як мета, зміст, форми, методи роботи в певних історичних умовах забезпечували майбутнім педагогам успішно виконувати те замовлення, яке встановлювало суспільство. Ретроспективний погляд на визначення мети, завдань, змісту історичної освіти, методів роботи в 20-30-х і 50-80-х роках і на сучасному етапі розвитку концепції шкільної освіти та підготовки

педагогічних кадрів, а також аналіз архівних джерел дає змогу простежити зміну пріоритетів і зміну акцентів в компонентах педагогічного процесу.

Історико-аналітичний підхід до проблеми підготовки вчителів історії в педагогічних навчальних закладах України дає підстави говорити про наявність ряду протиріч на різних етапах розвитку системи формування педагогічних кадрів. Глобальним протиріччям, яке спостерігається і в період 20-х-30-х років, і на етапі централізації та уніфікації системи освіти в 50-х-60-х роках, і на етапі ідеологізації та політизації навчально-виховного процесу в вузі в 70-х-80-х роках - це стабільна невідповідність між тією роллю і місцем, яку посідав учитель історії як педагог, як провідник пануючої ідеології в суспільстві, і тим реальним станом його професійного забезпечення, ступенем наукового обґрунтування реформаторських перетворень протягом майже всього століття. Наукові дослідження, архівні джерела відкривають окремі сторони цієї освітньої підсистеми формування педагога-історика на різних етапах розвитку педагогічної освіти як від конкретного до загального, і навпаки.

Разом з тим дослідження проблеми професійної підготовки вчителя історії в педагогічних вузах України вимагало цілісного підходу до аналізу освітніх систем і структур відповідних історичних періодів, бо узагальнення тенденцій і процесів дозволяє прогнозувати розвиток освітньої системи, її певних елементів, визначити стратегію і тактику явища. Проблема оптимального співвідношення теоретично-академічного і практично-педагогічного в системі підготовки педагогічного персоналу є однією із центральних проблем реформування освітніх систем розвинутих країн. Ґрунтовна практична підготовка майбутнього педагога - це особливість багатьох освітніх систем країн Європи й Америки. Розв'язуючи проблему підготовки вчителя-спеціаліста, вчителя-майстра своєї педагогічної справи, педагогічні вузи вкладали в ці поняття високі критерії професіоналізму вчителя і особливо уміння практичного характеру. Як у період 20-30-х років, так і на сучасному етапі йде процес пошуку ефективних підходів до формування в період навчання основ професійної майстерності майбутніх педагогів, оволодіння новітніми методичними інноваційними технологіями.

Вирішення проблеми формування основ професійної майстерності студентів педагогічних інститутів в 70-х роках пов'язувалося з розробкою і створенням професіограм для вчителя і науковим обґрунтуванням структури педагогічної діяльності та виявлення засобів і можливостей формування у студентів основних педагогічних умінь в навчально-виховному процесі вищої школи.

У 80-х роках досліджуються проблеми формування особистості майбутнього вчителя. Одним із основних напрямків дослідження процесу формування особистості вчителя були питання професійно-педагогічної спрямованості навчання в педагогічному вузі. В структурі особистості майбутнього педагога важливе місце

посідає професійна готовність студента до роботи в школі. Ці питання досліджувалися у працях О.Г.Мороза.

Ідеї педагогізації навчально-виховного процесу в педвузі знаходили свою реалізацію на різних етапах розвитку педагогічних навчальних закладів. В 20-30-х роках, а також в 60-80-х роках ставилися питання про радикальну зміну системи професійної підготовки вчителя засобами педагогічних дисциплін. Акцент на практичну підготовку студентів, формування у них відповідних умінь і навичок педагогічної дії зумовлювало зростання професійно-творчої підготовки вчителів.

Пошуки оптимального співвідношення теоретичного і практичного в курсах педагогічних дисциплін були предметом дослідження і обговорення в педагогічній науці. Розширення спецкурсів, спецсеінарів педагогічного спрямування певною мірою вирішувало проблему педагогізації навчально-виховного процесу, але лише на кількісному рівні. Якісні показники відставали.

Праксеологічний підхід до формування досконалої педагогічної діяльності майбутнього вчителя передбачає передусім реалізацію таких принципів, як: формування у студентів потреби в праці вчителя; позитивне ставлення до неї; можливість самореалізації в цій педагогічній діяльності. Важливою умовою практичної підготовки майбутніх педагогів на думку Нагорної Г.О., є формування в них професійного мислення, бо невміння студентів приймати педагогічні рішення в нестандартних умовах, висловлювати незалежні судження в тих чи інших педагогічних ситуаціях, прогнозувати результати взаємодії з колективом, особистістю є проблемою у справі виховання педагогічних кадрів. Тенденція вузівської підготовки, спрямованої на накопичення знань у майбутніх учителів і недостатнє їх практичне застосування в навчальному процесі на педагогічній практиці, породжує недоліки в подальшій роботі.

Єдність двох систем практичної підготовки і практичної діяльності забезпечує підвищення ефективності в формуванні педагогічних кадрів у вищому навчальному закладі.

Отже, проблема практичної підготовки майбутнього вчителя в системах вищої педагогічної школи впродовж століття була однією з важливих тем педагогіки вищої школи, теорії навчання і професійної підготовки. На різних етапах розвитку педагогічної науки ця проблема завжди була актуальною як в теоретичному, так і в практичному планах. Аналіз психолого-педагогічних досліджень засвідчує різноманітність в підходах до даної теми, єдність теоретичного і практичного в процесі становлення вчителя, що є важливою умовою його підготовки до роботи в школі.

Генезис пріоритетних напрямків підготовки вчителів історії в педагогічних вищих навчальних закладах України в ХХ столітті - це складний і не однозначний шлях, система концептуальних, методичних і методологічних підходів до змісту, завдань і мети шкільного курсу історії. А звідси і ті аспекти, які пов'язані з

підготовкою вчителів історії і які забезпечують реалізацію методологічних, концептуальних принципів реалізації змісту, мети і завдань шкільного історичного курсу.

У системі практичної підготовки вчителя історії до виконання своїх професійних функцій важливого значення набуває розуміння педагогом мети навчання історії і самої концепції викладання історії. Отже, в системі підготовки вчителя історії формується педагог нової генерації, який готує молодь до самостійного життя в багатомірному і складному суспільстві, виховує толерантне ставлення до теорій, ідей, традицій різних націй, допомагає школярам відчутти себе не тільки національно свідомим громадянином України, але і громадянином Європи та світу. В час переоцінки історичних фактів та явищ підготовка вчителів історії та залучення їх до європейських освітніх програм з проблем викладання історії покликане допомогти майбутнім учителям освоїти моделі історичної освіти і новітні технології викладання історії.

У процесі підготовки майбутніх учителів історії важливого значення набуває формування їх моральної і громадянської відповідальності за виховання учнів історією, бо вчителі історії повинні викладати історію з позицій взаєморозуміння, толерантності, пріоритету загальнолюдських цінностей.

У другому розділі – “Становлення і розвиток пріоритетних напрямків практичної підготовки вчителів історії в діяльності педагогічних навчальних закладів України (кінець другого - початок третього десятиріччя ХХ століття)” - наведено порівняльний систематичний аналіз методологічних, практичних і методичних основ формування національної і радянської системи підготовки вчителів історії. Досвід створення національної школи в період УНР, становлення і розвиток української демократичної думки періоду національно-визвольних змагань 1917 - 1920 років є предметом особливої уваги як педагогів, так й істориків. Це зумовлено тим, що вивчення процесів, які відбувалися в той період, допоможуть на сучасному етапі виробити оптимальні підходи до розбудови освіти в нашій країні, враховуючи той цінний досвід, який був нагромаджений на початку століття. Особливо цей досвід цінний в умовах реформування вищої педагогічної школи, підготовки вчителів, у тому числі й історії та інших суспільних предметів.

Для забезпечення функціонування школи, вирішення питань національного виховання і навчання необхідна була певна система підготовки вчителів історії. Здійснювали підготовку вчительських кадрів педагогічні курси, учительські семінарії, учительські інститути. Для вирішення питання про кадрове забезпечення вищих початкових шкіл кваліфікованими учителями, зокрема й історії, при учительських інститутах організовувались тимчасові українські педагогічні курси. Учителі історії навчалися на історико-філологічних відділах.

Підготовку педагогічних кадрів здійснювали учительські семінарії. Вони готували учителів для нижчих початкових класів. В кінці 1919 року в УНР діяло 41

учительська семінарія. Діяльність учительських семінарій визначалась їхніми статутами, які затверджувалися Міністерством освіти. Мережа учительських семінарій збільшувалася за рахунок нових і перетворення інших типів шкіл в учительські семінарії. Вони забезпечували педагогічну, методичну, психологічну і спеціальну предметну підготовку.

Підготовку вчителів історії здійснювала вища школа, якою були учительські інститути. Як свідчать архівні матеріали, на початок 1917 року в Україні було 8 учительських інститутів. На основі закону від 14 червня 1917 року учительські інститути були реформовані у вищі школи. З 1918 року інститути вважалися вищими навчальними закладами, до яких зараховувалися особи із закінченою середньою освітою. Учительські інститути мали 3-х річний курс навчання і готували вчителів для вищих початкових і перших чотирьох класів середніх шкіл. За навчальним планом в учительських інститутах функціонувало три відділення, які готували вчителів відповідного фаху: словесно-історичний, математично-фізичний, природничо-географічний.

Міністерство народної освіти Української держави і Департамент вищої і середньої освіти приділяли особливу увагу підготовці і виданню підручників з історії як для вищої, так і для середньої школи. У міністерстві функціонував видавничий відділ, в обов'язки якого входило готувати до видання підручники зокрема й з історії.

Розглядаючи проблему місця політичних і соціально-економічних питань в курсі історії, члени історичної комісії прийшли до висновку, що політичні питання у висвітленні історії повинні братися лише в тому обсязі, який необхідний для розуміння учнями розвитку життя народу. Головними є соціально-економічні питання, яким необхідно приділяти більше уваги, ніж політичним. Цей підхід до відбору змісту підручників з історії був домінуючим. Всі явища минулого життя викладалися в конкретних формах на основі побутового матеріалу. Цей методичний підхід знайшов свою реалізацію в широкому використанні краєзнавчого матеріалу при створенні підручників і в процесі викладання історії. Члени комісії висловилися за необхідність видання хрестоматії для учнів і вчителів, що значною мірою конкретизує історичну епоху, яку вивчають учні. Було рекомендовано для учнів видавати хрестоматійні матеріали окремими серіями.

За роки існування УНР в країні було створено українську національну професійну освіту, в тому числі і педагогічну. Важливе місце у цьому процесі відводилося підготовці вчителя історії. Як зазначив М. Грушевський у своїй праці "Історія і її соціально-виховуюче значення" (1918 рік), рідна історія повинна бути в програмі середньої школи.

Підготовка вчителя історії в період діяльності Української держави в навчальних закладах здійснювалася в складних політичних і економічних умовах. В той же час це створювало сприятливі умови для організації професійної підготовки

національних вчительських кадрів. Період національно-визвольних змагань став бурхливим розвитком педагогічних ідей формування української демократичної національної школи від початкової до університету.

Учительські інститути, їх словесно-історичні відділи забезпечували вищу професійну підготовку вчителя історії і словесності, де особлива увага приділялася як фаховим предметам, так і педагогічним, особливо методиці викладання історії і практичним заняттям. У цілому за короткий період існування Української держави нагромаджено цінний досвід створення національної системи підготовки вчителів історії. Цей досвід формувався в складних умовах руйнації. Тому багато питань так і залишилися на рівні проєктів, через відповідні соціально-економічні і політичні події, які відбувалися в умовах національно-визвольних змагань.

Історико-педагогічний доробок вищої педагогічної школи початку 20-х років має важливе значення для осмислення цього процесу і реалізації всього цінного і важливого для удосконалення професійної підготовки вчителя історії. Його готовності до практичної роботи в школі. Для роботи сучасної вищої педагогічної школи особливо цінним є досвід формування системи практичної підготовки вчителя історії на початку 20-х років. Це і питання загально-педагогічної підготовки, її змісту та взаємозв'язку з методичними аспектами єдності теорії і практики на основі організації різних видів педагогічної практики.

Практична підготовка вчителя історії в нашому дослідженні розглядається як цілісний процес навчання студентів історичних факультетів педагогічним дисциплінам, спеціальним фаховим предметам та формування професійних умінь і навичок, які в своїй єдності і забезпечують ефективну систему підготовки учителя історії. Головна увага приділялася питанням методичної підготовки і проходження педагогічної практики.

Аналіз архівних документів і практики професійної підготовки вчителя історії з 1917 р. і на початку 20-х років дозволяє відтворити основні елементи створення радянської системи функціонування педагогічних навчальних закладів. Співвідношення зразків минулого і проєктів сьогодення дає змогу на основі ідей і досвіду минулого спроектувати реальні шляхи розбудови сучасної педагогічної школи для підготовки вчителів гуманітарних дисциплін. Початок 20-х років на Україні - це складний період пошуку оптимальних варіантів створення вищої педагогічної школи, де б готувалися кваліфіковані спеціалісти, зокрема й учителі історії. Аналіз архівних джерел, детальне знайомство з навчальними планами, програмами, статутами нових вищих педагогічних навчальних закладів, їх історичних факультетів і відділень свідчить про увагу, яка приділялася практичній підготовці вчителів до роботи в школі. Особливості функціонування єдиної трудової школи вимагали серйозного ставлення до проблем практичної і методичної підготовки майбутнього педагога.

У дослідженні проаналізована програма з методики викладання історії в Харківській Академії Теоретичних Знань, яка включала такі елементи: історія як наука і як предмет викладання в середній школі; значення історії як навчального предмету і реальна сторона в історичній освіті; розуміння сучасності: питання тенденційності в історичному викладанні; зміст шкільного курсу історії; вибір і групування навчального матеріалу; питання про концентри; історія в початковій школі; мета і завдання елементарного курсу викладання історії в початковій школі; методи введення в елементарний курс; підручники і навчальні посібники; хрестоматії і книги для читання; біографічний елемент і культурно-побутова історія в підручниках; техніка викладання історії; робота вчителя вдома і в класі; лекційний метод; постановка питань; повторення; принципи трудової школи у викладанні історії; використання джерел; робота класу з історичною хрестоматією; реферати та їх організація і значення; наочність у викладанні історії; картини, моделі, плани, історичний музей; екскурсії. Розробки відповідних тем з історії.

Студенти повинні були знати основні положення програми з історії для школи, знати підручники і посібники і, найголовніше, вміти практично організувати навчально-виховний процес.

Восени 1921 року історія як самостійний шкільний предмет вже не згадується. Всі частини програми з історії були об'єднані в єдину дисципліну - суспільствознавство. Тому в системі методичної підготовки студенти аналізували програму суспільствознавства, яка включила в себе чотири основних позиції: первісне суспільство і стародавні держави на Сході і в Європі, держави Європи в епоху натурального господарства, феодалізму і середземноморської торгівлі, життя суспільства в епоху зародження світового ринку і капіталізму, життя суспільства в новітні часи капіталістичної промисловості і розвитку соціалізму.

Студенти знайомилися з підручниками з історії та методикою їх застосування на уроках. Домінуючим у методичній підготовці майбутніх педагогів у роботі зі шкільним підручником була ідея про те, що підручник є лише довідковим посібником, а знання про суспільно-історичні процеси учні повинні отримувати в процесі трудової діяльності (графічна, конструкторська та ін.). Трудові принципи лягли в основу методики проведення занять з історії, суспільствознавства.

Історико-логічний аналіз архівних документів, вивчення літературних джерел, програм, навчальних планів, звітів дає підстави стверджувати, що відповідно до основних принципів народної освіти радянською владою створювалась нова система, яка заперечувала здобутки і традиції минулого. Робота учительських інститутів, учительських семінарів, тимчасових річних курсів з підготовки вчителів становили основу цієї системи.

У третьому розділі – “Практична підготовка вчителів суспільствознавчих дисциплін в педагогічних навчальних закладах України в 20-х – 30-х роках” – досліджено реформаторську діяльність органів народної освіти в системі практичної

підготовки вчителя суспільствознавства в умовах ствердження в суспільному житті нових соціально-політичних, економічних, ідеологічних реалій, що і зумовило зміни в організаційних, педагогічних, методичних аспектах практичної підготовки у вищій школі вчителя-суспільника. У розділі проаналізовано зміст, форми, методи розв'язання проблеми практичної підготовки вчителів історії в педагогічних навчальних закладах України в 20-30рр.

На основі аналізу історичної, психолого-педагогічної літератури і особливо архівних матеріалів нам вдалося простежити складні процеси становлення і розвитку системи професійно-практичної підготовки вчителя історії в умовах реформації педагогічної школи і системи шкільної історичної освіти, а також зіставити досвід 20-х років у цій справі з проблемами фахової підготовки вчителя історії в сучасних умовах.

Дослідженням визначено, що особлива увага зверталася на практичну і методичну підготовку майбутніх педагогів в умовах роботи трудової школи і комплексної системи навчання історії, а весь навчальний процес будувався на основі трудового ознайомлення дітей з природою та суспільним середовищем. В умовах, коли вища і загальноосвітня школа відмовилася від традиційної філософії освіти і практичної підготовки вчителів історії і шукала нові системи навчального процесу, формування педагога в стінах ІНО було складним і багатогранним. Впровадження комплексної системи навчання зумовило особливості підготовки вчителя-суспільника. Серед них - освоєння нових технологій навчального процесу на основі впровадження Дальтон-плану, методу проєктів, Віннетки-плану. Дослідження засвідчують, що педагогічна практика стала основним засобом реалізації всіх знань студентів ІНО. Педагогічна практика проходила через усі курси і починалася фазою спостереження, вивчення і безпосередньою роботою студента під керівництвом досвідченого викладача. Об'єктом практики стали - навчальні заклади Політосвіти, Соцвиховання, Профосвіти.

У ході дослідження було виявлено, що характерною рисою роботи ІНО в середині 20-х років була подальша педагогізація навчально-виховної роботи у вузі. Так, в роботі Харківського ІНО педагогізації навчального процесу приділялась особлива увага. Про це свідчить доповідна записка про основні аспекти покращення цього процесу на всіх факультетах і відділеннях інституту, в тому числі і соціально-історичному. Завданням педагогічної предметної комісії було керівництво педагогічною практикою студентів. У той же час кожна предметна комісія ІНО як педагогічного вузу зобов'язана в процесі опрацювання всіх дисциплін свого циклу аналізувати цільову установку вузу, наповнювати свої предмети педагогічними і методичними моментами. Конкретні методики, скажімо, методика викладання історії, сприяють педагогізації процесу і вирішують найконкретніші завдання роботи студентів у школах, практично готуючи їх до роботи. Педагогічна практика студентів педагогічних вищих навчальних закладів в другій половині 20-х років

здійснювалась на основі інструкцій і положень про проходження педагогічної практики.

Мета практики полягала в тому, щоб студент зміг набути ту суму спеціальних знань, умінь і навичок, яка в майбутньому знадобиться йому для самостійної роботи на педвиробництві. До змісту практики студента-суспільствознавця входило: вивчення програми предметів свого фаху "Порадником" з урахуванням всіх останніх змін і доповнень; вивчення всіх допоміжних установ школи (кабінети, книгозбірні); практичне ознайомлення з методами і формами організації і проведення навчання в галузі суспільствознавчих дисциплін; визначення споріднених предметів щодо викладання суспільствознавства; визначення організації обліку праці вчителів і педагогів; ознайомлення з методичною роботою, особливо в галузі методики викладання суспільствознавчих предметів; ознайомлення з підручниками і допоміжною літературою з свого фаху; вивчення роботи гуртків. Вирішення поставлених завдань педагогічної практики здійснювалося в таких формах: спостереження, асистентування в роботі вчителя, самостійна робота.

Фактична ліквідація в школах предметної системи викладання історії і впровадження комплексних програм внесла значні корективи в методичну підготовку педагога, в організацію і систему проходження педагогічної практики.

Кінець 20-х початок 30-х років у системі підготовки вчителів в педагогічних навчальних закладах України позначився пошуком нових підходів до розробки організаційних, навчально-методичних і наукових аспектів у формуванні педагогічних кадрів. У цілому тенденції розвитку суспільства, подальшої ідеологізації і політизації навчально-виховного процесу позначили свій відбиток на систему методичної і практичної підготовки вчителя суспільних предметів. Глибокий аналіз системи, що склалася на кінець 20-х років у сфері професійної підготовки вчителів, в тому числі і суспільствознавчих предметів, свідчить, що вона перебувала в стані глибокого застою і увійшла в протиріччя з реаліями політичного, економічного і духовного життя суспільства. Період пошуку, удосконалення системи професійної підготовки кадрів завершувався, і на порядку денному стали нові завдання, нові підходи до реформування вищої педагогічної школи.

Аналіз програми з педагогічного практикуму для студентів педагогічних інститутів свідчить, що поряд з політизацією цього процесу визначалися певні аспекти, які створювали передумови для практичної підготовки майбутніх вчителів, у тому числі і суспільствознавства.

Програма методичної частини "Педпрактикуму" вимагала від студента-практиканта оволодіти технікою і методикою складання конспекту уроку, уміти використовувати різні прийоми та методи роботи залежно від змісту матеріалу, вміти дати самостійні завдання учням додому, аналізувати свою роботу і роботу

своїх колег, вміти оцінювати доцільність шкільного обладнання і навчальних посібників.

Аналіз архівних джерел дає підстави зробити ряд висновків і узагальнень про період реформування системи шкільної суспільствознавчої освіти та підготовки педагогічних кадрів школи в педагогічних навчальних закладах: досліджуваний період був періодом пошуку оптимальних варіантів організаційних форм підготовки вчителя для школи (ІНО, інститути профосвіти, інститути соціального виховання, педагогічні інститути...); навчально-методична робота спрямовувалася на формування відповідного змісту загально-педагогічної, методичної, фахової, практичної підготовки майбутніх учителів історії; підготовка педагогічних кадрів здійснювалася в умовах ідеологізації навчально-виховного процесу, уніфікації навчальних планів і програм, зниження творчого підходу до методичних проблем підготовки вчителя історії. Розробка концепції історичної освіти в школі, методичної концепції викладання і підготовки педагогів до реалізації основних постулатів стали характерними рисами в роботі історичних відділів педагогічних інститутів в другій половині 30-х років.

У четвертому розділі – “Проблеми єдності і протиріччя ідеологічного і практичного формування особистості вчителя історії в 40-х – 50-х роках” – досліджено аспекти науково-методичного та організаційного забезпечення педагогічними інститутами та учительськими інститутами практичної підготовки вчителя історії до роботи у воєнні та повоєнні роки, а також проаналізовано найпоширеніші форми і пріоритетні напрямки здійснення методичної підготовки та проходження педагогічної практики студентами історичних факультетів в 50-х роках.

Аналіз архівних документів свідчить, що за підсумками роботи педагогічних і учительських інститутів України в 1943/44 навчальному році вища педагогічна школа починала виконувати свою основну функцію - готувати педагогічні кадри для школи. Дані архівних документів свідчать, що були значні проблеми в організації і проведенні педагогічної практики. У ряді вузів педпрактика не проводилась. У зв'язку з відсутністю викладачів в багатьох інститутах курс методики викладання історії взагалі не викладався, а без методичної підготовки проводити педагогічну практику було недоцільно. Про рівень практичної підготовки істориків свідчить те, що студенти недостатньо уявляють собі основні напрямки роботи школи післявоєнного періоду. Відсутність підручника з методики викладання історії створило проблеми методичної підготовки студентів, відбору змісту, визначення завдань типології та застосування методів навчання. Той факт, що курс методики викладання історії не задовольняв студентів і не дав їм знань про сучасні методики викладання гуманітарних дисциплін, у перспективі створював труднощі в професійному становленні молодих учителів і в рівні знань учнів з історії.

Дослідження свідчать, що учительські інститути готували учителів історії для 5-7 класів семирічної і середньої школи. Навчання в учительських інститутах тривало два роки, і підготовка вчителів за спеціальністю "Історія" здійснювалася у відповідності до навчального плану, затвердженого НКО. Аналіз навчального плану свідчить, що студенти отримували відповідну фахову, педагогічну, психологічну, методичну та ідейно-політичну підготовку. Курс методики викладання історії читався обсягом 60 годин (40 лекційних і 20 семінарських) в 3 і 4 семестрах і завершувався заліком у 3 семестрі та іспитом у 4-му. Педагогічна практика проводилась у 4 семестрі протягом 1 місяця з відривом від навчальних занять.

На методику викладання історії в середній школі відводилося 40 годин лекцій і 10 практичних занять. Педагогічна практика проводилася на 3 курсі у 4 семестрі протягом 225 годин (1,5 місяця) і на 4 курсі протягом 225 годин у 7 семестрі (1,5 місяця). Обидві практики були з відривом від навчальних занять. Порівнюючи і зіставляючи навчальні плани педагогічного й учительського інститутів за спеціальністю "Історія", можна зробити висновки, що методологія та ідеологія підготовки вчителя історії була ідентичною, відмінність полягала лише у наборі предметів і кількості годин. Це стосується і практичної підготовки.

Історичні факультети функціонували в 1944/45 навчальному році у 6 університетах, 11 педагогічних інститутах, 17 учительських інститутах. Усього працювало 34 історичних факультети з контингентом студентів - 3808 осіб. У державних педагогічних інститутах з чотирирічним терміном навчання за спеціальністю "Викладач історії в середній школі" навчальний план базувався на таких основних позиціях: блок дисциплін суспільно-політичного циклу; психолого-педагогічні дисципліни; фахові предмети; методична і практична підготовка. Методична підготовка здійснювалася в процесі викладання курсу методики в 4 семестрі обсягом 50 годин (40 лекцій і 10 семінарів), в 5 семестрі складався іспит і залік. Педагогічна практика проводилася на 3 і 4 курсах з відривом від занять: 225 годин протягом 1,5 місяця у 6 семестрі, 225 годин протягом 1,5 місяця у 7 семестрі.

У кінці 40-х і на початку 50-х років гостро стояло питання про роботу кафедр методик в педагогічних інститутах, в тому числі і кафедри методики історії. Необхідно було організаційно визначитися щодо статусу кафедр методики історії. Проблеми організаційної невизначеності кафедр методики історії створювали проблему з якістю методичної і практичної підготовки студентів історичного факультету, про що свідчать результати педагогічної практики на 3-4 курсах і підсумки екзаменаційних сесій.

Післявоєнний період характеризувався відсутністю необхідної кількості кваліфікованих учителів історії для середньої школи. Міністерство освіти УРСР, управління вищої школи широко практикували такі форми навчання студентів, як заочна і вечірня. З цією метою був розроблений і затверджений план державного

педагогічного інституту (вечірній відділ) за спеціальністю викладач історії середньої школи з терміном навчання - 5 років.

Початок 50-х років у роботі історичних факультетів був позначений необхідністю ґрунтової переробки навчальних планів як по відношенню до фахової, так і педагогічної, і, особливо, методичної підготовки. Така перебудова, на думку директора Київського педагогічного інституту І.Золотоверхого, яку він висловлював у листі до заступника міністра освіти Русько А.Н. від 20 листопада 1953 року, повинна відбуватися в напрямку покращання практичної підготовки студентів до навчально-виховної роботи в школі. З метою посилення педагогічної підготовки майбутнього вчителя необхідно ввести в навчальні плани курс дитячої психології, школознавства, а також факультативні курси педагогічного спрямування, термін проходження педагогічної практики збільшити до 6 місяців.

Проблеми професійної підготовки вчителів історії в умовах роботи історичних факультетів педінститутів гостро стали на початку 50 - х років. Низький рівень фахової, педагогічної, методичної і в цілому професійної підготовки майбутніх учителів історії зумовив те, що партійні органи поставили питання про реорганізацію мережі історичних факультетів у педінститутах. Відділ науки ЦК КПУ поставив питання про передачу державним університетам справи підготовки вчителів-істориків, які до цього готувалися в педінститутах. Пропонувалося залишити історичні факультети лише в трьох педінститутах: Ніжинському, Сталінському, Кримському. Міністерство освіти вважало недоцільним проведення цього заходу, відстоюючи право історичних факультетів педінститутів готувати вчителів історії для середньої школи. Аргументи були такими: достатня психолого-педагогічна, методична і практична підготовка; вартість підготовки одного студента дешевша майже в два рази, ніж в університеті.

Дослідження цього періоду засвідчує, що важливим елементом професійного становлення вчителя історії є педагогічна практика в школі, особливо для студентів 4-х курсів. Були розроблені вказівки про організацію і проведення педагогічної практики студентів 4-х курсів на робочому місці вчителя і класного керівника. Основні завдання педагогічної практики студентів 4-го курсу полягають у тому, що завершальна педпрактика проводиться в умовах, які дозволяють студентам - практикантам здійснювати на робочому місці вчителя самостійну, різноманітну навчально-виховну, позакласну і позашкільну роботу з учнями.

Педагогічна практика повинна виявити ступінь озброєності студента потрібними для викладача теоретичними знаннями, а також методичним умінням до самостійної навчально-виховної роботи в школі. Керівництво педагогічною практикою покладалося на директора інституту, кафедри спеціальних дисциплін або на кафедри методики, а також на деканів факультетів. Кафедри педагогіки і психології відповідали за підготовку і проведення виховної роботи. Ці кафедри повинні консультувати студентів з питань застосування загальнопедагогічних

принципів та методів навчально-виховної роботи в школі, а також з питань складання психолого-педагогічної характеристики учня. Кафедри історії чи методики здійснюють керівництво через групових керівників педпрактики, які виділяються з числа найбільш кваліфікованих викладачів спеціальних методик чи спеціальних дисциплін, що мають досвід роботи в школі, або з кращих вчителів середніх шкіл. Важливе значення в справі методичної підготовки вчителів історії приділялось проблемі формування умінь практичного використання можливостей кіно, як одного з активних засобів педагогічного впливу в навчально-виховному процесі. Перед майбутніми вчителями стоїть завдання методично підготувати себе до використання кіно як одного з наймогутніших засобів духовного впливу, навчання і виховання. Тому методична, технічна підготовка вчителя є головним завданням курсу "Учбово-виховне кіно", який запроваджувався на історичному факультеті в обсязі 36 годин (8 лекцій і 28 лабораторних занять).

Підготовка вчителя історії в 40-50-і роки здійснювалася в складних умовах політичного, економічного, духовного розвитку радянського суспільства. Йшов пошук реальної моделі підготовки спеціаліста-вчителя, який би своєю працею закладав фундамент тих процесів, які відбувалися в житті суспільства. І особлива роль на фоні широкої політизації суспільства надавалася вчителю історії. Ідеологічна система народної освіти чітко виявлялась і в системі підготовки вчителя історії середньої школи. Дослідженням встановлено, що робота педагогічних інститутів, його історичних факультетів у цей період спрямовувалася на: відновлення, розширення та поновлення матеріально-технічної бази для поліпшення професійної підготовки майбутніх учителів історії; удосконалення методів навчально-виховної роботи, подолання відриву навчання від життя, підвищення ідейно-наукового рівня навчання і виховання студентів інститутів; подальше поліпшення науково-дослідної роботи та підвищення рівня професійної підготовки викладацького складу історичних факультетів та інститутів в цілому; вивчення досвіду роботи випускників - істориків та надання їм допомоги в організації вивчення учнями історії в середній школі; залучення студентів до участі в громадському житті факультету, інституту; формування елементів студентського самоуправління.

У п'ятому розділі – "Формування готовності до практичної роботи в школі студентів історичних факультетів педагогічних навчальних закладів України в 60-х – 90-х роках" – розкривається досвід, особливості фахово-методичної підготовки майбутніх вчителів історії в умовах пошуку оптимального змісту та організаційно-практичних форм навчання. Проаналізовано етапи уніфікації змісту і модернізації найпоширеніших форм практичної і методичної підготовки майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін в умовах зміни освітніх зразків.

У 1962 році відповідно до наказу Міністра вищої і середньої спеціальної освіти СРСР від 16.X.1962 року № 346 в середніх школах проводиться робота по впровадженню в 1962/63 навчальному році нового предмета - суспільствознавства. Звичайно, що вчитель історії був найбільш підготовленим до викладення цього курсу, і згодом історичні факультети стали готувати вчителів історії та суспільствознавства для середньої школи.

З метою покращення справи підготовки педагогічних кадрів необхідно було переглянути номенклатуру спеціальностей, за якими здійснювалась підготовка вчителів у педагогічних інститутах. Досвід роботи педагогічних інститутів свідчив, що практика підготовки вчителів широкого профілю з гуманітарних дисциплін (мова, література, історія) себе не виправдовувала

Реорганізація семирічних шкіл у восьмирічні, зміни в шкільних навчальних планах, які відбулися на початку 60 - х років, створили умови для забезпечення в восьмирічній школі повного навчального навантаження і для вчителів мови та літератури, і для вчителів історії. Практика роботи школи свідчить, що в восьмирічних школах вчителі історії, як правило, викладають географію, не маючи спеціальної підготовки. Тому бажано було б готувати вчителів за спеціальністю "Учитель історії в середній школі і географії у восьмирічній". У зв'язку із зростаючою потребою в кадрах вихователів шкіл-інтернатів доцільно організувати підготовку вихователів в плані набуття другого профілю на історичних факультетах.

Міністерство освіти проводило реформування роботи педагогічних навчальних закладів, особливо це стосується практичної підготовки майбутніх істориків до роботи в школі, на педагогічній практиці, де студенти виявляли рівень готовності до практичної педагогічної роботи. Пропонувалося направити студентів на річну педагогічну практику на робочому місці учителя. Це давало б змогу підвищити рівень практичної підготовки вчителя історії. Відповідним рішенням Міністерства освіти № 350/8 від 23.VI.1962 р. з 1 вересня 1962 року студенти 4-го курсу педагогічних інститутів будуть направлятися на робочі місця вчителів для проходження річної педагогічної практики. У зв'язку з цим до діючої інструкції про організацію і проведення педагогічної практики студентів педагогічних інститутів вносилися відповідні зміни і доповнення. Майбутній учитель історії та суспільствознавства повинен: давати уроки, різних типів; проводити контрольні роботи; повторювати і закріплювати новий матеріал; уміти керувати класом та активізувати роботу учнів на уроці; вміло вибирати в кожному конкретному випадку найефективніші методи і методичні прийоми навчання і виховання учнів; застосовувати в процесі викладу картини, платівки, навчальне кіно та інше наочне приладдя і ТЗН; виявляти помилки учнів і методично грамотно їх виправляти, розвиваючи при цьому в учнів увагу, спостережливість, логічне мислення; методично вірно проводити фронтальне та індивідуальне опитування; вміло

розвивати в учнів навички самостійної роботи; працювати з батьками; брати участь у роботі методичного об'єднання вчителів; звітувати про свою роботу на педагогічній раді школи та засіданнях предметної комісії. Керівництво педагогічною практикою 4-го курсу здійснювалося фаховими кафедрами факультету, кафедрою педагогіки, психології та методики викладання історії, методистом, який прикріплений до студента. Звітується студент-практикант перед педагогічною радою школи і кафедрами факультету. Заключна конференція підводить підсумок роботи. Диференційовану оцінку студентів за педагогічну практику виставляє фахова кафедра після захисту практикантом свого звіту на кафедрі. Усі організаційні питання вирішувались органами освіти і керівництвом інституту.

Важливим аспектом практичної підготовки вчителя до роботи в школі була система роботи з студентами в організації педагогічної практики без відриву від занять. Це важлива складова частина професійної підготовки студентів. Педагогічна практика без відриву від навчальних занять в інститутах проводилася починаючи з другого півріччя на 1-му курсі. Ця практика була пов'язана з вивченням курсу психології, закріпленням теоретичних знань, одержаних в інституті. Керували практикою викладачі кафедри педагогіки і психології. Під керівництвом викладачів психології проводилися психологічні спостереження під час уроків та в позанавчальний час. Педагогічна практика без відриву від занять студентів II курсу була тісно пов'язана з вивченням та виконанням практичних завдань з курсу педагогіки. Студенти проходили практику протягом усього навчального року. Для підготовки студентів до практики в багатьох педагогічних інститутах були організовані спецпрактикуми з оволодіння студентами навичками гурткової роботи, організацією дозвілля учнів, випуску стінних газет та проведення групових заходів.

Студенти 2-го курсу працювали за своїм індивідуальним планом на основі плану класного керівника. Вони готували і проводили піонерські збори, бесіди, організовували екскурсії до музеїв, на підприємства, самопідготовку учнів до занять у школах-інтернатах, ігри, спортивні змагання. Педагогічна практика з відривом від навчальних занять в інституті проводилася студентам 4-5-их курсів в школі на робочому місці вчителя-предметника і класного керівника. Основними напрямками дальшого поліпшення педагогічної підготовки майбутніх учителів, в тому числі й історії, в педагогічних інститутах мали бути: професійне спрямування викладання психолого-педагогічних дисциплін; удосконалення науково-методичної роботи кафедр; залучення кращих учителів до проведення занять з курсів педагогіки; спільно з методичною кафедрою вирішувати проблеми професійної підготовки вчителя історії.

Відповідно до рішення Міністерства освіти з метою дальшого удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів у педагогічних інститутах та у зв'язку з

широким розповсюдженням технічних засобів навчання в середніх загальноосвітніх школах, починаючи з 1965/66 навчального року, на всіх факультетах педагогічних інститутів, в тому числі й історичних, запроваджується курс "Технічні засоби навчання" обсягом 38-40 годин.

Навчально-виховна практика студентів випускних курсів починається з участі практикантів у серпневих нарадах учителів з тим, щоб підготуватися до роботи в школі і скласти з учителем історії та класним керівником план своєї роботи як вчителя історії та суспільствознавства і вихователя. Перший тиждень педагогічної практики відводиться на ознайомлення з школою, класом і організацією виховної роботи з учнями, в наступні два тижні практикант проводить 4-6 уроків під наглядом методиста та вчителя школи, а потім самостійно здійснює викладання історії і всю виховну роботу відповідно до плану класного керівника в класі, до якого він прикріплений. У період проходження педагогічної практики студенти передвипускних і випускних курсів проходять практику з психології. На передвипускному курсі студенти-практиканти пишуть психолого-педагогічну характеристику 1-2 учнів, а на випускному – психолого-педагогічну характеристику класу. З цією метою виділяється викладач психології, який відповідає за організацію і виконання студентом завдань з психології. Цей викладач бере участь у психологічному аналізі уроків студентів.

Аналіз проблеми засвідчує, що для поліпшення практичної підготовки вчителя історії доцільно було створити базові школи, керівництво якими було б підпорядковане ректору інституту, а всю навчально-виховну роботу в них проводили б викладачі педагогічного інституту. За цієї умови розв'язався б цілий комплекс проблем. Серед них можна виділити: глибоке знання педпроцесу школи викладачами інституту; тісний зв'язок профільюючих вузівських дисциплін з відповідними шкільними предметами; шкільна практика викладачів конкретних методик; участь студентів у навчально-виховній роботі школи з 1-го курсу.

Аналіз архівних матеріалів свідчить, що ідея педагогізації навчального процесу реалізовувалася на історичних факультетах Полтавського та Луцького педагогічних інститутів. Викладання історичних, суспільних дисциплін пов'язувалося з питаннями шкільних курсів історії та суспільствознавства. Так, для кращої підготовки вчителя-історика вводився спецкурс «Методика вивчення політичної економії і філософії в шкільному курсі суспільствознавства», що сприяло відповідній методичній підготовці випускників. Дослідження свідчить, що значна увага деканатів, кафедр історичних факультетів на початку 70-х років приділялася проблемам впровадження нових навчальних планів для студентів педвузів. Новий зміст шкільної історичної освіти, зміни в структурі і концепції змушували шукати шляхи оптимального поєднання різних напрямків професійної і методичної підготовки вчителя історії та суспільствознавства. На історичних факультетах Полтавського, Луцького, Кам'янець-Подільського, Ворошиловградського

педагогічних інститутів впроваджувалися нові методики, спрямовані на поліпшення навчального процесу, глибоке засвоєння студентами фахових педагогічних дисциплін, практичної підготовки студентів-істориків до роботи в школі.

У зв'язку зі зміною структури шкільної історичної освіти в 1970/71 навчальному році в більшості шкіл України запроваджено вивчення курсу епізодичних оповідань з історії СРСР в 4 класі. Підготовка вчителів історії до викладання такого курсу мала цілий ряд проблем психолого-педагогічного і методичного характеру. У курсі методики викладання історії в школі студенти історичних факультетів знайомилися з особливостями організації і проведення уроків з історії у 4 класі, розв'язання навчально-виховних завдань початкового навчання історії. Методика викладання історії у 4 класі мала свої специфічні риси, зумовлені змістом курсу і формою викладу матеріалу, а також особливостями дитячого сприймання оповідань з історії.

Важливою подією в справі методичної підготовки вчителів історії, суспільствознавства та основ Радянської держави і права як на історичному факультеті КДПІ ім. Горького, так і в усій Україні було те, що з 1983/84 навчального року була створена кафедра методики викладання історії, суспільствознавства і права /зав. кафедрою доцент Ф.К.Ковальчук/. Це перша методична кафедра, яка була створена в педагогічних інститутах України. Самостійний статус кафедри методики викладання історії, суспільствознавства та основ держави і права створював умови для науково-методичної і практичної підготовки студентів історичного факультету до роботи в школі.

Дослідження свідчать, що на історичних факультетах педагогічних інститутів в середині 80-х років широко впроваджувалися спецкурси і спецсеінари практико-методичного характеру. Пошук нових підходів до проблем педагогізації навчально-виховного процесу у вузі, практичної підготовки вчителів до творчої роботи в школі дав змогу Полтавському педагогічному інституту ім. В.Г.Короленка реалізувати цікаві програми професійної підготовки вчителя для школи, в тому числі на історичному факультеті. Схема "школа - педагогічний вуз - школа" забезпечила оптимальні умови для теоретичної і практичної готовності випускника історичного факультету до реальної педагогічної діяльності в школі. Реформування загальноосвітньої і професійної школи в середині 80-х років поставило перед історичними факультетами педагогічних інститутів України важливе завдання - підвищити ефективність підготовки вчителів суспільних предметів, особливо в напрямку покращання психолого-педагогічного і методичного рівня кваліфікації учителя історії, суспільствознавства, основ держави і права.

Підвищення вимог до підготовки вчителів-спеціалістів високої кваліфікації зумовлене якісними змінами в структурі і змісті середньої освіти, появою нових типів середніх навчальних закладів. Це вимагало внесення певних коректив й в традиційні форми організації педагогічної практики студентів-істориків.

Пошук нових підходів до організації і проведення педагогічної практики на історичних факультетах педагогічних університетів та інститутів в Україні на початку 90-х років зумовлений зміною пріоритетів в системі професійної підготовки вчителя суспільствознавчих дисциплін. Зміни в концепції шкільної історичної освіти поставили завдання практичної готовності майбутніх педагогів до реалізації нових підходів як в змісті, так і в прийомах організації пізнавальної діяльності учнів.

Дослідження свідчать, що студент - випускник історичного факультету повинен не тільки знати про сучасні методи навчання, ефективні форми і новітні технології, але і вміти реалізувати свої фахові, педагогічні методичні знання в реальний урок чи позакласний захід. Тому мета педагогічної практики в умовах діяльності педагогічних університетів - це інтеграція теоретичних знань і практичних умінь майбутніх учителів суспільствознавчих предметів. Історичні факультети педагогічних університетів і педагогічних інститутів України відповідно до своїх навчальних планів, зважаючи на особливості спеціалізації, організовують різні види активної безвідривної навчальної, виховної, фахової практики.

Вивчення досвіду роботи історичних факультетів Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова, Волинського державного університету ім. Лесі Українки, Східноукраїнського університету і його структурного підрозділу Луганського педагогічного інституту ім. Т.Г.Шевченка, Полтавського, Кам'янець-Подільського, Сумського, Вінницького, Миколаївського та інших педагогічних інститутів в умовах переходу до ступеневої системи освіти і наближення до світових зразків професійної підготовки вчителів до роботи в школі позначена особливою увагою до проблем організації і проведення педагогічної практики студентів у школах різних типів – це і гімназії, і ліцеї, і звичайні середні школи.

Процес спеціалізації на історичних факультетах в 90-х роках набрав нової сили. Створення навчальних планів зі спеціальностей історія і народознавство, історія і правознавство, зумовило включення до навчального плану таких методичних дисциплін, як: "Методика викладання народознавства в школі", "Методика викладання правознавства". Дослідження дало змогу встановити, що методична підготовка студента-історика до викладання правознавчих дисциплін - один із важливих напрямків його професійного становлення. Вагомим елементом у структурі правової освіти та виховання мав стати навчальний курс "Права людини", який рекомендувався для впровадження в 10- 11 класах загальноосвітніх шкіл з метою поглибленого вивчення /на основі цієї ж програми/ у школах, ліцеях та гімназіях гуманітарного, насамперед юридичного профілю.

Реалізація нових пріоритетів шкільної суспільствознавчої освіти залежить від того, яким буде вчитель, які риси його педагогічної кваліфікації, особисті якості, рівень його методичної і практичної готовності до роботи в школі будуть сформовані в період навчання в педагогічному вищому навчальному закладі.

ВИСНОВКИ

1. Актуальність проблеми практичної підготовки вчителів історії у вищих педагогічних навчальних закладах України зумовлюється педагогічними методичними та соціально-психологічними причинами. На підставі аналізу широкого пласту літератури, архівних джерел виявлено та розкрито особливості педагогічної, методичної підготовки вчителів суспільних дисциплін, як основних компонентів їх практичної готовності до роботи в школі на різних історичних етапах функціонування вищої педагогічної школи в Україні. Історико-педагогічний екскурс засвідчив, що практичній підготовці вчителів історії приділялася велика увага, як до важливого фактора їх професійного становлення. Разом з тим на різних етапах розвитку вищих педагогічних навчальних закладів концептуальні засади практичної підготовки видозмінювалися залежно від загальних парадигм у формуванні вчителя. Вивчення й узагальнення основних підходів до визначення мети, завдань та змісту практичної підготовки дали змогу в дослідженні виділити такі головні її компоненти: психолого-педагогічна забезпеченість, методична підготовка, практична робота в школі, що в цілому й визначає суть поняття практична підготовка.

2. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури, вивчення архівних матеріалів, практики підготовки вчителів історії на історичних факультетах педагогічних вузів України на різних етапах історичного розвитку країни виявлено основні тенденції практичної підготовки студентів до педагогічної діяльності в школі (як вчителя історії, суспільствознавства, правознавства), які зумовлені дією загальних закономірностей становлення і функціонування професійно - освітньої системи в конкретних соціально - історичних, суспільно - політичних та економічних умовах. Процес практичної підготовки характеризується динамікою, зміною мети, завдань, структури, організаційних підходів як соціально-педагогічний феномен

Аналіз і узагальнення архівних джерел з проблем практичної підготовки вчителів суспільних дисциплін у досліджуваній період стали підставою для висновку про те, що прогресивні і регресивні процеси в цій сфері були результатом розвитку української педагогічної ідеї в галузі освітньої системи і гальмування прогресивних тенденцій ідеологічними та політичними структурами.

3. Результати дослідження підтверджують, що ефективність професійно - практичної готовності до роботи в школі студентів - істориків педагогічних вузів України значною мірою залежить від впровадження у навчальний процес прогресивних моделей підготовки педагогічних кадрів. Політика введення багаторівневої педагогічної освіти в поєднанні з сучасною практичною готовністю

студентів-випускників до виконання своїх професійних функцій є пріоритетним напрямком у реформуванні вищої освіти.

Використання досвіду роботи вчительських та педагогічних інститутів в 40-50-х роках допоможе реалізувати цю ідею на сучасному етапі. Практична доцільність інтеграції європейських і світових моделей з національною системою професійної підготовки вчителів історії України дає підстави стверджувати: базуючись на досвіді роботи педагогічних навчальних закладів України з 20-х до 90-х років, визначено і обгрунтовано методологію побудови системи практичної підготовки студентів педвузів, запровадження інноваційних підходів до формування методичних умінь і навичок організації і проведення навчального процесу; обгрунтовано проектування системи професійної підготовки на основі оптимального співвідношення академічного і практичного забезпечення готовності студентів до педагогічної роботи в школі.

4. Історико-логічний аналіз ефективності практичної підготовки студентів історичних факультетів вищих навчальних педагогічних закладів України дав змогу здійснити комплексне обгрунтування концептуальних підходів до реалізації основних умов практичної готовності майбутніх учителів до роботи в школі. Визначаючи основні тенденції розвитку процесу підготовки вчителів історії до роботи в школі на основі вивчення досвіду діяльності вищої педагогічної школи, в дослідженні доведено, що: розвиток системи практичної підготовки залежить від політичних, соціальних, економічних та історичних реалій; збереження національних традицій та звичаїв у підготовці вчителя історії є невід'ємним компонентом його професійного становлення; значний вплив на підготовку вчителя, особливо практичну, мають сучасні методичні ідеї і конкретні технології.

5. Аналіз психолого-педагогічної літератури, досвіду роботи історичних факультетів педвузів України переконує, що проблеми практичної підготовки майбутніх учителів суспільних предметів в історичному контексті мало вивчені, і дослідження їх становить науково-теоретичну і практичну цінність в умовах реформування вищої педагогічної школи. Узагальнення емпіричних даних у сфері підготовки вчителів історії дає змогу виділити ряд етапів прогресивного і регресивного впливу держави та суспільства на становлення і розвиток української національної педагогічної школи. Період 1917-1920 рр. для української демократичної педагогіки був етапом пошуку і розвитку прогресивних педагогічних ідей. Це виявилось в частковій реалізації ідей національної вищої школи, в справі практичної підготовки вчителів історії до роботи в школі, виданні цілого ряду наукових праць з методик для початкової, середньої і вищої педагогічної школи.

6. Довготривале перебування в умовах унітаризму призвело до регресивних наслідків в концептуальних підходах до визначення змісту і завдань шкільної історичної освіти, вузівської педагогічної освіти. Дослідженням доведено, що, починаючи з 1918 року, зміна освітніх парадигм зумовила відмову від традицій і

здобутків старої школи, підготовки нового педагогічного працівника, який забезпечував нові ідеологічні постулати. Запропоновані підходи і тенденції дослідження системи професійно-практичної підготовки вчителів історії, суспільствознавства в сучасних умовах мають сприяти оновленню підготовки педагогічного персоналу, успішній адаптації випускників вищого навчального закладу до роботи в школі.

Всебічний аналіз суті і змісту практичної підготовки вчителів історії, її організаційних форм і методів в педагогічних навчальних закладах України в рамках досліджуваного періоду дав змогу виділити такі основні періоди і визначити їх хронологічні рамки: період становлення і боротьби двох альтернативних професійно-освітніх концепцій – національно-демократичної і радянської у визначенні змісту й організаційному забезпеченні підготовки майбутніх учителів історії в педагогічних навчальних закладах - (педагогічні курси, учительські семінарії, учительські інститути) 1917-1921 рр.; створення і вдосконалення системи підготовки вчителів суспільствознавства, історії в інститутах народної освіти - 1921-1933 рр.; уніфікація системи професійної підготовки студентів історичних факультетів в учительських і педагогічних інститутах України - 1933-1959 рр.; пошуки і обґрунтування системи педагогічної підготовки студентів історичних факультетів педагогічних інститутів в умовах централізації і уніфікації змісту і організаційних форм та методів професійного становлення майбутнього вчителя суспільних предметів (історія, суспільствознавство, право), подальшої ідеологізації навчально-виховного процесу у вузі - 1960-1989 рр.; становлення і розвиток удосконаленої системи підготовки студентів-істориків в умовах зміни концептуальних підходів до змісту, завдань і форм реалізації новітніх освітніх зразків демократичного суспільства - 90-ті роки.

7. На основі узагальнення результатів дослідження об'єктивного історико-логічного аналізу архівних матеріалів виявлено найхарактерніші тенденції (організаційно-педагогічні, концептуально-змістовні, методично-технологічні) і закономірності практичної підготовки студентів педагогічних навчальних закладів України: залежність практичної підготовки від освітніх парадигм, мети, змісту, організаційних засад; залежність рівня практичної готовності від оптимального поєднання компонентів професійної підготовки. В умовах демократичного суспільства сутність практичної підготовки більше наповнюється методологією проектування сучасних інноваційних педагогічних технологій в цьому процесі, і на другий план відходять питання ідеології та політики. Хоча ці проблеми для вчителя історії в сучасних умовах теж важливі, але в умовах деідеологізації і деполітизації навчання ці аспекти не є головними; єдність теоретичної і практичної підготовки, їх оптимальне співвідношення, педагогізація навчально-виховного процесу в педагогічному вузі, впровадження нових ідей і технологій є провідним для вищої педагогічної школи України в умовах університетської системи навчання.

8. Проведене дослідження дозволяє відтворити елементи функціонування системи становлення і розвитку практичної підготовки студентів історичних факультетів педагогічних вузів України як в першій половині століття, так і в другій, виділити специфічні особливості, відмінності і загальні тенденції роботи педагогічної школи. Результати проведеного дослідження дали можливість розробити ряд практичних рекомендацій: з метою підвищення рівня змуги підготовки вчителів історії в вищих педагогічних навчальних закладах України доцільно використати досвід практичної підготовки студентів у системі роботи учительських інститутів, ІНО, педагогічних інститутів в 20-х - 50-х рр.; посилення педагогічної спрямованості процесу формування готовності до практичної роботи в школі студентів педагогічного вузу пов'язується передусім з орієнтацією навчального процесу на максимальну технологічність та систематичну практичну діяльність майбутніх педагогів.

Трансформація методологічних і загальнотеоретичних положень функціонування системи професійної підготовки вчителів історії в педагогічних вузах України на відповідних історичних етапах, дозволила в дослідженні розкрити особливості та специфіку її функціонування в умовах зміни освітніх пріоритетів.

9. Здійснене дослідження дає можливість встановити взаємозалежність і взаємодоповнюваність двох систем: професійна підготовка і професійна діяльність, де практична готовність студентів є необхідним ланцюгом, який з'єднує ці дві системи. Інтеграція вузівської підготовки: фахової, психолого-педагогічної, методичної через практичну ланку забезпечує необхідний рівень функціонування системи професійного становлення вчителя.

Дослідження реальної організації професійно-практичної підготовки вчителя історії в педагогічних інститутах та університетах України за останнє десятиріччя свідчить, що вища педагогічна школа не повною мірою реалізує методологічний і теоретичний потенціал у практичній підготовці вчителів на історичних факультетах.

Зміна ціннісних орієнтацій і соціальних реалій зумовили трансформацію мотиваційної сфери в системі підготовки вчителів. Удосконалення організаційних умов функціонування вищої педагогічної школи, перехід на університетську різнорівневу систему підготовки педагогічних кадрів не завжди забезпечує оптимальність внутрішніх процесів підготовки кваліфікованих спеціалістів, особливо це стосується практичної готовності до роботи в школі.

Дослідження тривалого історичного періоду дозволило максимально об'єктивно підійти до відтворення реалій функціонування системи професійної підготовки студентів історичних факультетів вищої педагогічної школи, враховуючи соціально-політичні, економічні умови, просвітницькі ідеї.

У дисертації запропоновано перспективні напрямки подальшого дослідження проблеми практичної підготовки вчителів суспільних предметів, зокрема в аспекті реалізації мети та завдань вивчення історії на основі нової концепції шкільної

історичної освіти та новітніх методичних технологій. Потребує реального вирішення проблема концептуального та організаційного забезпечення різнопрофільної практичної підготовки майбутніх учителів для створення сучасної ефективної системи формування вчителя історії та інших суспільних предметів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Булда А.А. Практична підготовка вчителів історії в педагогічних навчальних закладах України (етапи і особливості). Монографія. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 1999. – 497 с.
2. Булда А.А. Професійно-практична підготовка вчителів історії та суспільствознавства в педагогічних навчальних закладах України (20-30-ті роки ХХ століття): Навчальний посібник для студентів. - К.: НІТ, 1998. – 82 с.
3. Булда А.А. Розбудова системи професійно-практичної підготовки вчителів історії в педагогічних ВУЗах України (40-50 рр.): Навчальний посібник для студентів. - К.: НІТ, 1999. – 72 с.
4. Права людини. Методичні рекомендації для вчителів загальноосвітніх шкіл, гімназій та ліцеїв / Т. Бжезовська, А. Булда, Л. Заблоцька та ін. Під ред. Л. Грузінової, Л. Заблоцької, І. Усенка, Г. Цвікальської: Посібник для вчителів. – К.: Вид-во “Право”, 1996, - 160 с. – 2 авт. арк.
5. Коляда І.А., Булда А.А. Основи правознавства. 9 кл.: Методичний посібник для вчителів. – К.: А.С.К., 2000.- 240 с. – 6 авт. арк.
6. Україна. Історичний атлас 5 клас. /Ю. Лоза, Т. Погурельська, А. Булда, І. Коляда. - К.: МАПА ЛТД. 1997. – 40с. – 1 авт. арк.
7. Програма та методичні рекомендації з правового виховання учнів в позакласній роботі. 9 клас. Булда, А.А. Ткачова Н.О. За ред. В.В. Головченка. - К.: Радянська школа, 1989. – 96 с. – 4 авт. арк.
8. Булда А.А. Професійна підготовка вчителів історії в період національно-визвольних змагань. (1917-1920 рр.) // Історія в школі. – 1998. - №1. – С.2-7.
9. Булда А.А. Практична підготовка вчителя історії в педагогічному вузі // Управління національною освітою в умовах ставлення і розвитку української державності. - К.: Правда Ярославичів. – 1998. – С.55-58.
10. Булда А.А. Питання професійної підготовки вчителя історії в період національно-визвольних змагань українського народу // Історія в школах України. – 1998. - №1. – С.52-56.
11. Булда А.А. Практична підготовка студентів до інноваційної діяльності (з досвіду роботи історичного факультету НПУ ім. М.П. Драгоманова) // Історія в школі. - 1998. - №10. – С.8-9.

12. Булда А.А. Методичні матеріали до викладання історії України в 7-му класі. Урок №1. Вступ до давньої історії // Історія в школі. - 1999. - №4. - С.27-30.
13. Булда А.А. Новаторські підходи в системі професійної підготовки вчителів суспільствознавчих дисциплін в інститутах народної освіти України // Педагогічні інновації, ідеї, реалії, перспективи. - К.: ІЗМН. - 1998. - С.277-281.
14. Булда А.А. Методичні матеріали до викладання історії в 7-му класі. Урок №2. Тема: Початки життя в Україні // Історія в школі. - 1999. - №5. - С.26-30.
15. Булда А.А. Педагогічна практика студентів-істориків як фактор професійного ставлення // Історія в школах України. - 1999. - №4. - С.50-52.
16. Булда А.А. Методичні матеріали до викладання історії в 7-му класі. Урок №3: Виникнення землеробства і скотарства: Трипільська культура // Історія в школі. - 1999. - №6. - С.25-27.
17. Булда А.А. Ознайомлення учнів 4-го класу з найважливішими подіями революції 1905-1907 років // УІЖ. - 1985. - №12. - С.121-123.
18. Булда А.А. Правовиховна робота з учнями // Початкова школа. - 1984. - №2. - С. 47-54.
19. Булда А.А. Методичні матеріали до викладання історії України в 7-му класі. Урок 4. Виникнення найдавніших племенних союзів в ранній залізний вік // Історія в школі. - 1999. - №8-9. - С.33-36.
20. Булда А.А. Правове виховання школярів в позакласній роботі // Радянське право. - 1984. - №4. - С.64-67.
21. Булда А.А. Методичні матеріали до викладання історії України в 7-му класі. Урок 5. Античні міста – держави Північного Причорномор'я // Історія в школі. - 1999. - №10. - С.32-36.
22. Булда А.А. Скрипкін І.М. Підвищувати ефективність викладання суспільствознавства // Радянська школа. - 1982. - №6. - С.41-43. - 0,2 авт. арк.
23. Булда А.А. Підвищувати результативність впровадження удосконаленої програми із суспільствознавства // Радянська школа. - 1983. - №8. - С.11-14.
24. Лисенко М.М., Підлушкий Г.І., Булда А.А., Шалик З.М., Рудько М.О. Аналіз знань учнів з історії та суспільствознавства // УІЖ. - 1979 - №5. - С.106-113. - 0,2 авт. арк.
25. Яценко В.Г., Булда А.А. Четвертокласникам - про Велику Вітчизняну війну // Радянська школа. - 1986. - №2. - С. 37-40. - 0,2 авт. арк.
26. Ф.Ковальчук, А.Булда, В.Шкура. Роль правового виховання у формуванні правосвідомості радянської молоді // Радянське право. - 1987. - №1. - С.65. - 0,1 авт. арк.
27. Булда А.А. Вивчення Основного Закону СРСР в VIII класі // Радянська школа. - 1980. - №1. - С.50-55.

28. Ткачева Н.А., Булда А.А. Программа и методические рекомендации по правовому воспитанию школьников во внеклассной работе. 8 класс. К.: Радянська школа, 1982. – 64с. – 2 авт. арк.

29. Булда А.А., Феоктистова О.Л. Вивчення і пропаганда Конституції СРСР у позакласній та позашкільній роботі. Методичний лист МО УРСР. К.: Радянська школа, 1979. – 23с. – 1,7 авт. арк.

30. Булда А.А. Методичне формування педагогічних умінь в процесі підготовки студентів до викладання курсу “Людина і суспільство та основ держави і права. // “Соціально-психологічні проблеми професійної підготовки майбутнього вчителя”. - К.: КДП ім. М.П. Драгоманова. – 1992. – С.320-322.

31. Булда А.А. Методическое обеспечение подготовки студентов исторического факультета к преподаванию курса «Человек и общество» // Методологические проблемы курса «Человек и общество» в средних учебных заведениях». – Луцк. – 1990. – С.55-56.

32. Булда А.А. Методичне забезпечення підготовки студентів істориків до викладання курсу “Людина і суспільство” // Науково-педагогічні проблеми підготовки вчителя у Вузї. – К.: КДП. – 1991. – С.165.

33. Булда А.А., Бакка Т.В. Професійна підготовка вчителів історії в педагогічних навчальних закладах періоду Української Народної Республіки // Праці міжнарод. конф. “Перша світова війна і слов’янські народи”. – К.: 1998. – С.131-134. – 0,3 авт. арк.

АНОТАЦІЯ

Булда А.А. Теоретичні основи практичної підготовки вчителів історії в педагогічних навчальних закладах України (історично-педагогічний аспект). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика викладання історії. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2000.

Дисертацію присвячено теоретичним та методичним проблемам, що спрямовані на вивчення і формування стратегії й тактики практичної підготовки вчителів історії та інших суспільно-політичних дисциплін в педагогічних навчальних закладах України на різних етапах розвитку країни.

У роботі розкриваються зміст і мета, завдання, організаційні форми практично-методичної підготовки майбутніх учителів суспільних дисциплін в педагогічних навчальних закладах України від періоду УНР до початку 90-х років ХХ століття.

У дисертації на основі аналізу архівних джерел, психолого-педагогічних та історичних досліджень зроблено науково обґрунтовані висновки, сформульовано перспективні напрямки створення певної моделі оптимальної системи поєднання

академічної та практично-методичної підготовки вчителів історії в вищих навчальних закладах України.

У дослідженні вперше в історико-педагогічному плані на основі системного аналізу розкрито головні складові практично-методичної підготовки учителя як важливої частини професійного становлення.

Ключові слова: професійна, практична, методична підготовка, педагогічна практика, методичні технології, засоби, методи навчання.

АННОТАЦИЯ

Булда А.А. Теоретические основы практической подготовки учителей истории в педагогических учебных заведениях Украины (историко-педагогический аспект). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения истории, Национальный педагогический университет им. М.П. Драгоманова, Киев, 2000.

Диссертация посвящена теоретическим и методическим проблемам, направленным на изучение и формирование стратегии и тактики практической подготовки учителей истории и других общественно-политических дисциплин в педагогических учебных заведениях Украины на разных этапах развития страны.

В работе раскрывается содержание, цель, задачи, организационные формы практико-методической подготовки будущих учителей общественных предметов в педагогических учебных заведениях Украины от периода УНР до начала 90-х годов XX века.

В диссертации на основе анализа архивных материалов, психолого-педагогических и исторических исследований сделаны научно обоснованные выводы, сформулированы перспективные направления создания определенной модели оптимальной системы сочетания академической и практико-методической подготовки учителей истории в высших учебных заведениях Украины.

В диссертации осуществлен комплексный анализ теоретических и методических основ практической подготовки учителей общественных дисциплин в педагогических высших учебных заведениях Украины. Проанализированы концепции формирования будущих учителей истории обществоведения, права в условиях работы педагогических институтов, университетов их академической, психолого-педагогической, методической и практической подготовки. Исследованы концепции педагогов-дидактов, психологов, методистов, историков в подходах и основных тенденциях реформации системы практической подготовки будущих учителей.

Генезис образовательных парадигм, трансформация целей, задач и содержания школьного исторического образования внесли определенные изменения в систему

методической подготовки и реализации этих тенденций в модели подготовки учителя общественно-политических дисциплин.

Характерной особенностью данного исследования является не экспериментальный, а историко-педагогический аспект базирующийся на анализе архивных документов, которые позволили автору выявить тенденции и особенности развития методической мысли в Украине на определенных исторических этапах. Диссертация содержит исследование основных приоритетов в становлении и развитии системы практической подготовки учителей истории в период национально-освободительной борьбы украинского народа в 1917-1920 годах. Сравнительный анализ методологических и практических основ функционирования национальной и советской модели подготовки педагогов дал возможность автору определить характерные особенности, а также иерархию тенденций в этих моделях.

В диссертации осуществлено исследование практической подготовки учителей обществоведения в педагогических учебных заведениях Украины в 20-30-х годах, проанализирована деятельность органов народного образования в условиях отказа от традиционной философии образования, ликвидации истории как предмета, внедрения комплексной системы обучения и соответственно внедрение новых технологий и методик обучения. На основе всестороннего анализа архивных документов определены основные направления работы исторических отделений ИНО, педагогических институтов в деле практической методической подготовки учителей обществоведения.

Исследуя проблемы единства и противоречий в процессе методической подготовки учителя в 40-50х годах, в диссертации выявлены основные тенденции научно-методического и организационного обеспечения учительскими и педагогическими институтами практической подготовки учителей истории. Проанализированы причины и последствия снижения роли практического компонента в становлении будущих педагогов. В диссертации важное место уделяется организационному становлению в Украине кафедр методики преподавания истории, как важнейшего условия реализации модели методической подготовки учителя истории. Анализ учебных планов, программ, архивных документов позволили автору выделить основные аспекты опыта практической подготовки учителей истории в этот период.

Характерной особенностью заключительного периода, исследуемого в диссертации (60-90гг.), является определение тенденций формирования готовности будущих учителей истории обществоведения, права в условиях унификации учебных планов и программ, дальнейшей политизации, идеологизации учебного процесса. Архивные материалы послужили основой для объективной характеристики опыта работы педагогических институтов Украины.

Трансформация методологических и теоретических положений, определенных в процессе исследования основных тенденций педагогической, практической и

методической подготовки учителей истории, позволили выявить специфику ее функционирования в условиях реформации образовательных приоритетов.

В исследовании впервые в историко-педагогическом аспекте, на основе системного анализа, раскрыты главные составные практическо-методической подготовки учителя, как важного элемента его профессионального становления.

Ключевые слова: профессиональная, практическая, методическая подготовка, педагогическая практика, методические технологии, средства, методы обучения.

ABSTRACT

BULDA A.A. Theoretical fundamentals of practical preparation of the teachers of a history in pedagogical educational institutions of Ukraine (historical-pedagogical aspect). - Manuscript.

Thesis on competition of an educational degree of the doctor of pedagogical sciences on a speciality 13.00.02 - theory that technique of training of a history. National pedagogical university by him. M.P. Dragomanova, Kyiv, 2000.

The thesis is devoted to theoretical and methodical problems directed on study and formation of the strategy and tactics of practical preparation of the teachers of a history and other political disciplines in pedagogical educational institutions of Ukraine at different stages of development of country.

In the robot the problems, organizational forms of practical-methodical preparation of the future teachers of public subjects in pedagogical educational institutions of Ukraine from period UIR prior to the beginning the 90-th years XX centuries are uncovered the contents, purpose.

In a thesis, because of of analysis of archival materials, pedagogical and historical researches the scientifically reasonable conclusions are made, the perspective directions of creation of certain model of an optimum system of a combination of academic and practical-methodical preparation of the teachers of a history in higher educational establishments of Ukraine are formulated.

In research for the first time in historical-pedagogical aspect, because of of systems analysis, is uncovered of main composite practical-methodical preparation of the teacher, as important element of its professional becoming.

Key word: professional, practical, methodical preparation, pedagogical practice, methodical technologies, means, methods of training.

Підписано до друку 01.09.2000. Формат 60x84/16
Зам. ~~34~~ Наклад 100 прим. Віддруковано з оригіналів.

Друкарня
Національного педагогічного університету
ім. М.П. Драгоманова
м. Київ, ☎ (044) 221-99-26

